

А.О. ХАРЧЕНКО, М.К. ЧЕБОТАРЬОВ, О.С. ПОНОМАРЬОВ

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У РОЗВИТКУ ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ Й КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Розкрито роль і значення соціальної політики в загальній системі завдань і функцій держави; показано, що ефективна реалізація цієї політики виступає одним із важливих засобів забезпечення справедливості, добробуту населення та його позитивного соціально-психологічного самопочуття; доведено, що успішний розвиток соціуму істотно залежить як від цілей і сенсу соціальної політики, так і від якості діяльності працівників сфери суспільного життя; обґрунтовано необхідність гармонійного поєднання високого професіоналізму соціальних працівників та їх розвиненої інтелігентності та культури.

Ключові слова: соціальна політика держави, соціальна робота, працівник соціальної сфери, професійна компетентність, інтелігентність, професійна культура.

A.O. KHARCHENKO, M.K. CHEBOTAREV, O.S. PONOMARYOV

THE ROLE OF SOCIAL POLICY IN THE DEVELOPMENT OF THE INTELLIGENCE AND CULTURE OF THE SOCIAL SPHERE WORKER

The role and significance of social policy in the general system of tasks and functions of the state is revealed; it is shown that the effective implementation of this policy is one of the important means of ensuring justice, the well-being of the population and their positive socio-psychological well-being; It has been proven that the successful development of society significantly depends on both the goals and meaning of social policy and the quality of the activities of workers in the sphere of public life; the need for a harmonious combination of high professionalism of social workers and their developed intelligence and culture is substantiated.

Key words: state social policy, social work, social sphere worker, professional competence, intelligence, professional culture.

Постановка проблеми. У загальній структурі цілей, завдань і функцій держави чільне місце належить виробленню та реалізації соціальної політики. Адже від неї істотною мірою залежать взаємовідносини між людьми та різними соціальними групами, їхній добробут та соціально-психологічне самопочуття, в тому числі ставлення до влади. На саму ж соціальну політику і на характер її реалізації визначальною мірою впливають професіоналізм, культура та інтелігентність працівників цієї важливої сфери діяльності. Отже, серйозною проблемою постає не просто посилення соціально-гуманітарної та загальнокультурної складових в системі їх професійної підготовки, в чітко цілеспрямоване формування і прищеплення їм справжньої інтелігентності. Тільки у такому разі вони будуть здатні успішно працювати з людьми різного рівня освіти і культури, різного характеру і темпераменту, різних прагнень, життєвих цілей і цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотна теоретична і прикладна значущість проблеми інтелігентності й культури соціального працівника зумовлює широкий інтерес до неї дослідників з філософії, етики, педагогіки та інших сфер соціально-гуманітарного знання. Як приклад, можна навести праці таких вчених, як І. Богданова, Р. Вайнбах [19], Г. Гоулман [18], О. Грибко [13], Л. Грень [13], В. Кремень [8], Н. Сабат [12], Н. Томпсон [20], Г. Філіпчук [14] та інші. Заслуговує на увагу навчальний посібник з актуальних питання

соціальної роботи під редакцією О. Денисюка [1]. Проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з різними соціальними групами аналізує О. Ілліна [4].

Технологію соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах вищої школи розглядає С. Коляденко [7]. Цікавий підхід до проблем етичних викликів сучасності в мовах трансформації суспільства демонструє О. Марущак [9]. Особливості етики спілкування соціального педагога з різними категоріями клієнтів досліджує Н. Сабат [12]. Вкрай важливі проблеми етики соціальної роботи аналізує С. Хлебик [16]. Основні аспекти порушеної проблеми викладають О. Янкович та В. Поліщук у своїй книзі з історії соціальної педагогіки та соціальної роботи [17].

Оскільки соціальна робота виступає однією зі сфер публічного управління, заслуговує на увагу робота Л. Белової, присвячена необхідності формування нової парадигми підготовки державноуправлінських кадрів в Україні. Вчена стверджує, зокрема, що «процес фахової підготовки управлінців, орієнтований на кар'єрні ліфти, потребує створення для них освітніх платформ та систем мотивацій і стимулів щодо навчання впродовж життя» [2, с. 14]. Це особливо стосується розвитку культури й інтелігентності працівників соціальної сфери.

У свою чергу, О. Ілліна стверджує, що «принцип гармонійного поєднання індивідуального й колективного у підготовці майбутніх соціальних

працівників до роботи з групою клієнтів означає перенесення наголосу на формування кожної конкретної особистості, врахування її цілей і потреб» [4, с. 183]. До речі, наголос на необхідності вироблення і послідовного дотримання індивідуальної траєкторії кожної особистості та формування її духовності й культури простежується у переважній більшості джерел.

З урахуванням не вирішених частин проблеми та їх значення для забезпечення належної якості соціальної роботи та її цілей **метою статті** постає обґрунтування необхідності високої культури та інтелігентності для працівників соціальної сфери. Разом з тим передбачається розглянути педагогічні умови і технології формування і розвитку цих якостей у студентів. На переконання Р. Зозуляк-Случик, «мета соціальної роботи відображається в моральній свідомості фахівця, створює уявлення про цінність людського життя, належні якості особистості соціального працівника та його моральне обличчя» [3, с. 36]. Вважаємо також доцільним розкрити взаємозв'язок культури й інтелігентності фахівця зі сфери соціальної роботи та якості й ефективності самої цієї роботи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз актуальних публікацій свідчить про те, що значна частина авторів, усвідомлюючи значення соціально-гуманітарної складової професійної підготовки соціальних фахівців, зосереджує свою увагу переважно на етичних аспектах проблеми їхньої професійної підготовки та особистісного розвитку. При цьому менша увага приділяється формуванню їхньої загальної і професійної культури. Вкрай недостатньо, на наше переконання, в наявній літературі висвітлені проблеми розвитку інтелігентності майбутніх фахівців, розвитку гуманістичної системи їхніх життєвих цілей і цінностей.

Через надзвичайно складну й суперечливу природу людини умовою її нормального життєзабезпечення постають участь у суспільному поділі праці, здійснення певних видів діяльності та дотримання певних норм, правил і обмежень. Вона ж впливає на характер взаємовідносин і взаємодії цієї людини із зовнішнім світом. Йдеться насамперед про взаємовідносини з іншими людьми, з групами людей та з суспільством загалом. Система цих взаємовідносин, з одного боку, забезпечує умови сталого функціонування і розвитку соціуму. З іншого ж боку, вона, разом з етичною і правовою системами і сукупністю соціальних звичаїв та умовностей, слугує надійним дороговказом людині для раціонального вибору нею адекватного характеру поведінки в тій чи іншій ситуації.

Суспільство, як і держава, призначене для виконання певної множини функціональних дій, формалізованих відповідною структурою. Вона виступає цілісною єдністю політичних, економічних, соціальних та культурних функцій і спрямована на забезпечення певного рівня добробуту громадян і задоволення їхніх матеріальних і духовних життєвих потреб. Цей рівень може досягатися завдяки належному формуванню і послідовній реалізації

державної політики у відповідній сфері, насамперед соціальної політики. Її значення зумовлене істотними відмінностями не тільки у рівні добробуту, а й у самих можливостях його досягнення. При цьому на них впливає не тільки державна політика у соціальній сфері, але й також професіоналізм і культура фахівців, які здійснюють соціальну роботу.

Не випадково О. Денисюк та його співавтори зазначають, що «соціальна робота як суспільне явище являє собою своєрідну модель соціальної допомоги, яку суспільство реалізує в конкретний історичний період, згідно з особливостями національно-культурного, соціально-політичного розвитку і соціальної політики держави» [1, с. 35]. Водночас Р. Зозуляк-Случик чітко розкриває сенс соціальної роботи, яка, на переконання вченої, «вимагає не тільки практичного реагування на проблеми. Так, нужденність або тяжка хвороба часто потребують безпосередньої участі фахівця. Водночас у цих випадках практична допомога – тільки частина справи. Інша, не менш важлива, полягає в тому, щоб посприяти людині – самій або в групі – знайти стратегію для виходу зі скрути» [3, с. 72].

Такий підхід до здійснення соціальної роботи і самого ставлення до неї вимагає від працівника соціальної сфери уваги і поваги до людей, культури і доброзичливості, терпіння і витримки. Ці професійно значущі особистісні риси і якості працівника пов'язані з широким розмаїттям ситуацій, в яких люди потребують соціальної допомоги, і проблем, які доводиться вирішувати соціальному працівникові. На можливості їх розв'язання накладаються також відмінності в психологічних особливостях тих людей, які звертаються по допомогу, в типах їхніх характерів та темпераментів, в рівнях освіченості й культури, в системах життєвих цілей і цінностей.

Ось чому соціальному працівникові потрібна розвинена здатність до емпатії та уміння викликати в інших людей емпатію і довіру до нього. А такі здатності звичайно легше розвиваються на загальному тлі інтелігентності. То ж далеко не випадково А. Кіпенський та О. Пономарьов наголошують на тому, що «інтелігентність виступає важливою інтегральною характеристикою вихованості й культури як певного конкретного індивіда, так і рівня культури певної спільноти чи навіть суспільства у цілому». Автори при цьому слушно підкреслюють, що «генератором і носієм цієї якості виступає специфічний соціальний прошарок, який вбачає свою місію в поширенні моральних норм, духовності й культури серед широкого загалу населення» [5, с. 196]. Представників саме цього прошарку прийнято вважати інтелігентами. Високий рівень їхньої професійної компетентності, комунікативна культура та доброзичливість, інтелігентність та чітка гуманістична спрямованість їхніх життєвих цілей і цінностей забезпечують їм авторитет і повагу серед широких верств населення.

Сенс і сутність інтелігенції як сукупності носіїв наведених якостей чітко визначають автори філософського словника соціальних термінів. На їхнє глибоке переконання, під інтелігенцією слід розуміти «соціальний прошарок суспільства, конгломерат

людей, професійно зайнятих розумовою (здебільшого складною, висококваліфікованою, творчою) працею, розвитком та поширенням культури у суспільстві» [15, с. 337-338]. При цьому спеціально зазначається, що «незважаючи на те, що навчання інтелігента здійснюється поточним методом і в колективі, процес його визрівання глибоко індивідуальний, тому що знання, навички не стільки даються, скільки беруться» [15, с. 338]. Ця індивідуальність у майбутньому має проявлятися в процесі професійної діяльності фахівця з соціальної роботи, особливо в індивідуальному підході до кожної людини та до вирішення її проблем.

Одна з визначальних умов забезпечення високої ефективності соціальної роботи полягає у наявності розвинених лідерських якостей працівників цієї сфери діяльності. Бажано також, щоб вони були справжніми представниками національної еліти. У поєднанні з їхньою інтелігентністю і культурою ці якості сприятимуть розвитку соціокультурного простору та поширенню його впливу на широкі маси населення. Йдеться насамперед про розвиток їхньої моральності, загальної і професійної культури. Цілком справедливо вважають А. Кіпенський та О. Пономарьов, що «інтелігентність еліти і лідерів відіграє надзвичайно важливу роль не тільки для самих її носіїв та їхніх прихильників. Вже за самою своєю природою вона відіграє істотну роль у формуванні і становленні духовності й соціокультурного простору, моральності й справедливості, у затвердженні в суспільній свідомості норм доброзичливості і гуманістичних цінностей» [6, с.149].

Авторитетним підтвердженням цієї думки може слугувати важливе положення, висловлене академіком В. Кременем. Воно стосується того що «інтелігенції властива здатність до самовідтворення. Вона сама визначає шляхи свого розвитку, сама забезпечує свою неперервність, сама себе набирає з народу, тобто підбирає нові кадри і готує їх до самостійної теперішньої і майбутньої роботи». Вчений спеціально підкреслює ту обставину, що «все це має елітарний характер, але інакше інтелігенція не може виконати своє призначення – все глибше і глибше, все повніше і повніше пізнавати світ». При цьому на його переконання, «метою пізнання є удосконалення суспільного життя» [8, с. 8]. Цілком очевидно, що це повною мірою стосується й такої важливої сфери суспільного життя, якою виступає соціальна робота та професійна підготовка фахівців для неї.

Ця підготовка має включати у якості обов'язкової складової розвиток інтелігентності й формування чіткої лідерської позиції фахівця. Сама сутність лідерської позиції майбутніх фахівців зі сфери соціальної роботи передбачає не тільки високий рівень їхнього професіоналізму. Не менш важливим виступають також розвинені особистісні якості, що зумовлюють щире повагу до них з боку інших людей та прагнення наслідувати лідерів, які надихають їх на активну професійну і суспільну діяльність. Цілком слушно це поняття розкриває К. Підгорний, який стверджує, що «лідерська позиція

майбутніх фахівців у сфері публічного управління та адміністрування – це особиста характеристика студента, яка включає в себе володіння ним специфічних якостей, необхідних йому для виконання ролі лідера» [11, с. 98]. І знову ми підкреслимо, що це повною мірою стосується соціальної роботи.

Наш багаторічний досвід практичної педагогічної діяльності в системі вищої освіти, в тому числі у підготовці фахівців для соціальної сфери, переконливо свідчить, що і педагогам, і майбутнім фахівцям вкрай необхідне нове мислення. Воно має відповідати не тільки реаліям сьогодення, а й тим визначальним тенденціям, які визначають і визначатимуть у подальшому сенс і характер суспільного розвитку і технологічного прогресу. Як пише у зв'язку з цим Д. Олтрейд, «наш теперішній світ будували ті, хто стояв на плечах попередніх новаторів». Як приклад, він наводить плідну творчу діяльність та численні винаходи Ніколи Тесли, які істотно випереджали свій час. Підкреслює, що «процес технологічного прогресу пришвидшувався протягом сотень років». Звертає увагу на той факт, що «найдивовижніше те, все це стало можливим завдяки кільканадцятьом світлим головам. Це були винахідники – допитливі люди, які мали новий спосіб мислення. Їхній розум міг уявляти речі, яких не існувало» [10, с. 344].

Ще однією важливою умовою забезпечення ефективності соціальної діяльності та формування справжньої інтелігентності працівників цієї сфери виступають їхня духовність і оволодіння логіко-методологічними принципами цієї важливої і специфічної роботи. Сенс і значення цієї умови безпосередньо впливають з того, що, як пише Г. Філіпчук, «хоча сьогодні багато речей у філософії буття національних держав розглядається під кутом зору новітніх глобальних систем, проте кожний морально здоровий народ, уряди, парламенти, інтелігенція мобілізують сили і ресурси, щоби оберігати себе від національного знеособлення, знекорінення» [14, с. 319]. Сьогодні, в умовах супротиву нашої країни і українського народу неспровокованому вторгненню агресора та його прагнення примусити нас капітулювати, мобілізація сил і ресурсів набуває справді визначального сенсу.

Аналіз досвіду цілеспрямованого розвитку інтелігентності й культури майбутніх фахівців із соціальної роботи безпосередньо в навчальному процесі доповнювався спеціально організованими дослідженнями, які здійснювалися зі студентами спеціальностей «Соціальна робота» і «Соціальне забезпечення» на кафедрі педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка Івана Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Навчальні заняття проводилися переважно у діалоговому режимі та з обговоренням помилок мовлення, етики та етикету, яких припускалися окремі учасники.

Студенти активно і зацікавлено брали участь у розв'язанні проблемних ситуацій, які пропонувалися їм і які тією чи іншою мірою стосувалися їхньої майбутньої професійної діяльності. Для розв'язання

подібних ситуацій треба було використовувати знання не тільки з теорії і практики соціальної роботи, а й діяльності знання з етичних і правових її питань. Адекватні й достатньо обґрунтовані рішення, які студенти мають запропонувати, вимагають також загальних знань з політики та економіки, з психології та соціології. Оскільки більшість навчальних дисциплін студенти вивчають всього лише протягом одного семестру, перевірити результати засвоєння поведінкових компетенцій з їхньої культури та інтелігентності можна лише приблизно.

Для цього ми використовували інформацію про активність студентів на кожному занятті та результати психологічних тестів, які підбиралися відповідно до теми заняття. Аналіз узагальнених підсумкових оцінок дозволив встановити середні оцінки на рівні 4,6 за п'ятибальною шкалою у порівнянні з середньою оцінкою 3,3 на початку семестру. Серед множини чинників, які найбільш помітно впливали на розвиток інтелігентності й культури студентів, слід визнати, по-перше, професіоналізм, інтелігентність і культуру викладача. По-друге, як визнають самі студенти, це належний вибір їхньої мотивації.

Висновки. По-перше, якість суспільного життя і характер соціально-психологічного самопочуття людей істотною мірою залежить від соціальної політики держави та професіоналізму і професійно спрямованих особистісних рис і якостей соціальних працівників. По-друге, професійна компетентність цих працівників не обмежується належним виконанням службових функцій і передбачає інтелігентність та високий рівень їхньої культури. По-третє, для формування і розвитку інтелігентності й культури майбутніх фахівців необхідна цілеспрямована система навчальних, виховних і розвиваючих впливів на кожного з них з урахуванням його індивідуальних особливостей. Подальші розвідки передбачається присвятити деталізації структури феноменів інтелігентності й культури та відповідно визначенню доцільних методичних і технологічних засобів, які б допомагали індивідуалізувати процеси розвитку цих рис і якостей.

Список джерел інформації

1. *Актуальні питання соціальної роботи* : навч. посіб. (2023). Авт. кол. : О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантєва. Ужгород : РІК-У. 420 с.
2. Белова Л.О. (2015). Необхідність формування нової парадигми підготовки державно управлінських кадрів в Україні. *Публічне управління: стратегія реформ 2020* : зб. тез XV міжнар. наук. конгресу. Х. : Вид-во «Магістр». С. 12 – 15.
3. Зозуляк-Случик Р.В. (2019). *Етика соціальної роботи* : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ : НАІР. 190 с.
4. Ілліна О.В. (2021). Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з різними соціальними групами. *Педагогіка XXI століття: сучасний стан та тенденції розвитку* : колективна монографія у 2 ч. Ч. 1. Львів-Торунь : Ліга-Прес. С. 168 – 194.
5. Кіпенський А.В., Пономарьов О.С. (2021). Розвиток інтелігентності майбутніх фахівців як завдання педагогіки XXI століття. *Педагогіка XXI століття: сучасний стан та*

тенденції розвитку : колективна монографія у 2 ч. Ч. 1. Львів-Торунь : Ліга-Прес. С. 195 – 224.

6. Кіпенський А.В., Пономарьов О.С. (2021). Прищеплення якостей інтелігентності лідерам і гуманітарно-технічній еліті. *Цільова підготовка лідерів і гуманітарно-технічної еліти. З досвіду роботи факультету соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ»* : монографія. Х. : Друкарня «Мадрид». С. 149 – 159.
7. Коляденко С.М. (2021). Технологія соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах ЗВО. *Педагогіка XXI століття: сучасний стан та тенденції розвитку* : колективна монографія у 2 ч. Ч. 1. Львів-Торунь : Ліга-Прес. С. 225 – 258.
8. Кремень В.Г. (2008). Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 2. С. 3 – 11.
9. Марущак О.В. (2008). Етичні виклики сучасності в мовах трансформації суспільства. *Науковий потенціал вищої школи*. Миколаїв. С. 167 – 170.
10. Олтрейд Д. (2021). *Нове мислення. Від Айнштайна до штучного інтелекту: наука і технології, що змінили наш світ*; пер. з англ. Х. : Вів ат. 368 с.
11. Підгорний К.Ю. (2021). Сутність лідерської позиції майбутніх фахівців публічного управління та адміністрування. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 4. С. 94 – 101.
12. Сабат Н. (2005). Етика спілкування соціального педагога з різними категоріями клієнтів. *Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці* : зб. наук. праць. Івано-Франківськ : Плай. С. 324 – 330.
13. *Управління професійним розвитком кадрового потенціалу органів державної влади* : монографія (2022). Авт. кол. : О.Г. Романовський, Л.М. Грень, О.В. Гришко, Н.С. Грабар, І.М. Хмиров, А.І. Черкашин. Х. : Видавництво Іванченка І.С. 330 с. Retrieved from <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/63059>
14. Філіпчук Г.Г. (2019). Духовність: ствердження принципу культуровідповідності. *Горизонт духовності виховання* : колективна монографія. Вільнюс : Zuvedra. С. 312 – 339.
15. *Філософський словник соціальних термінів*. (2002). За ред. В.П. Андрущенко. Х. : Корвін, 672 с.
16. Хлебик С.Р. (2023). *Етика соціальної роботи* : навчально методичний посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. 221 с.
17. Янкович О.І., Поліщук В.А. (2004). *Історія соціальної педагогіки/ соціальної роботи* : навч.-метод. посіб. Тернопіль : ТНПУ. 394 с.
18. Goleman D. (1999). *Working with Emotional Intelligence*. N.Y. : Bloomsbur. 440 p.
19. Taylor L. M., Weinbach R. W. (2014). *Social Worker As Manager : a Practical Guide to Success*. Pearson Education. 384 p.
20. Thompson N. (2023). *The Social Worker's Practice Manual*. Jessica Kingsley Publishers. 228 p.

References (transliterated)

1. Aktualni pytannia sotsialnoi roboty : navch. posib. (2023). Avt. kol. : O.M. Denysuk ta in. ; red. kol.: O.V. Epel, T.L. Liakh, I.V. Sylantieva. Uzhhorod : RIK-U. 420 s.
2. Belova L.O. (2015). Neobkhidnist formuvannia novoi paradyhmy pidhotovky derzhavno upravlinskykh kadrov v Ukraini. Publichne upravlinnia: stratehiia reform 2020 : zb. tez XV mizhnar. nauk. konhresu. Kh. : Vyd-vo «Mahistr». S. 12 – 15.
3. Zozuliak-Sluchyk R.V. (2019). Etyka sotsialnoi roboty : navch. posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. Ivano-Frankivsk : NAIR. 190 s.
4. Illina O.V. (2021). Pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z ryznymy sotsialnymy hrupamy.

Pedahohika KhKhI stolittia: suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku : kolektyvna monohrafiia u 2 ch. Ch. 1. Lviv-Torun : Liha-Pres. S. 168 – 194.

5. Kipenskyi A.V., Ponomarov O.S. (2021). Rozvytok intelihentnosti maibutnykh fakhivtsiv yak zavdannia pedahohiky KhKhI stolittia. Pedahohika KhKhI stolittia: suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku : kolektyvna monohrafiia u 2 ch. Ch. 1. Lviv-Torun : Liha-Pres. S. 195 – 224.

6. Kipenskyi A.V., Ponomarov O.S. (2021). Pryshchepлення якості інтелігентності лідерам і гуманітарно-технічній еліті. Tsilova pidhotovka lideriv i humanitarno-tekhnichnoi elity. Z dosvidu roboty fakultetu sotsialno-humanitarnykh tekhnolohii NTU «KhPI» : monohrafiia. Kh. : Drukarnia «Madryd». S. 149 – 159.

7. Koliadenko S.M. (2021). Tekhnolohiia sotsialnoi roboty zi studentskoiu moloddiu v umovakh ZVO. Pedahohika KhKhI stolittia: suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku : kolektyvna monohrafiia u 2 ch. Ch. 1. Lviv-Torun : Liha-Pres. S. 225 – 258.

8. Kremen V.H. (2008). Osvitnia diialnist i intelekt: problemy formuvannia natsionalnoi intelihentsii. Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy. № 2. S. 3 – 11.

9. Marushchak O.V. (2008). Etychni vyklyky suchasnosti v movakh transformatsii suspilstva. Naukovyi potentsial vyshchoi shkoly. Mykolaiv. S. 167 – 170.

10. Oltreid D. (2021). Nove myslennia. Vid Ainshtaina do shuchnoho intelektu: nauka i tekhnolohii, shcho zminyly nash svit; per. z anhl. Kh. : Viv at. 368 s.

11. Pidhornyi K.Yu. (2021). Sutnist liderskoi pozytsii maibutnykh fakhivtsiv publichnogo upravlinnia ta administruvannia. Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy. № 4. S. 94 – 101.

12. Sabat N. (2005). Etyka spilkuвання sotsialnoho pedahoha z riznymi katehoriiami klientiv. Ideia opiky ditei i molodi v istoryko-pedahohichnii nautsi : zb. nauk. prats. Ivano-Frankivsk : Plai. S. 324 – 330.

13. Upravlinnia profesiinym rozvytkom kadrovoho potentsialu orhaniv derzhavnoi vlady : monohrafiia (2022). Avt. kol. : O.H. Romanovskyi, L.M. Hren, O.V. Hrybko, N.S. Hrabar, I.M. Khmyrov, A.I. Cherkashyn. Kh. : Vydavnytstvo Ivanchenka I.S. 330 s. Retrieved from <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/63059>

14. Filipchuk H.H. (2019). Dukhovnist: stverdzhenia pryntsyu kulturovidpovidnosti. Horyzont dukhovnosti vykhovannia : kolektyvna monohrafiia. Vilnius : Zuvedra. S. 312 – 339.

15. Filosofskyi slovnyk sotsialnykh terminiv. (2002). Za red. V.P. Andrushchenka. Kh. : Korvin, 672 s.

16. Khliebik S.R. (2023). Etyka sotsialnoi roboty : navchalno metodychnyi posibnyk. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia. 221 s.

17. Yankovych O.I., Polishchuk V.A. (2004). Istoriia sotsialnoi pedahohiky/ sotsialnoi roboty : navch.-metod. posib. Ternopil : TNPU. 394 s.

18. Goleman D. (1999). Working with Emotional Intelligence. N.Y.: Bloomsbur. 440 p.

19. Taylor L. M., Weinbach R. W. (2014). Social Worker As Manager : a Practical Guide to Success. Pearson Education. 384 p.

20. Thompson N. (2023). The Social Worker's Practice Manual. Jessica Kingsley Publishers. 228 p.

Надійшла (received) 16.05.2025

Відомості про авторів / About the Authors

Харченко Алла Олександрівна (Alla Kharchenko) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8536-2857>

Чеботарьов Микола Корнійович (Mykola Chebotarev) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3915-7705>

Пономарьов Олександр Семенович (Olexandr Ponomaryov) – кандидат технічних наук, професор; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4698-2620>